

โบราณราชประเพณีเนื่องในการพระบรมศพและพระศพ

สายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

พระมหากษัตริย์ไทยทุกสมัย ตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นต้นมา ล้วนทรงพระมหากุณาธิคุณต่อชาติและประชาชน ทรงเป็นผู้นำในการก่อตั้งอาณาจักร เป็นนักรบ นักปกครอง ทรงปกป้องบ้านเมือง ขับไล่อริราชศัตรู เพื่อบังเกิดความผาสุกร่มเย็น นำความอุดมสมบูรณ์มาสู่ อาณาประชาราษฎร์ ทรงสร้างสรรคและทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมให้เจริญงอกงาม ประเทศไทยจึงเป็นชาติที่รุ่งเรือง มีมรดกทางวัฒนธรรมทุกสาขา สืบทอดต่อเนื่องกันมา นับตั้งแต่ กฎหมาย ศาสนา วรรณคดี นาฏศิลป์ ดนตรี วิจารณ์ศิลป์ สถาปัตยกรรม ฯลฯ ตลอดทั้ง ระเบียบประเพณี ในการดำรงชีวิต ซึ่งเริ่มตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย

คุณธรรมประการหนึ่งที่ชาวไทยถือปฏิบัติอย่างมั่นคงคือ การปลุกฝังให้เคารพยึดมั่นในกตัญญูกตเวทิตาต่อผู้ทำคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง พระมหากษัตริย์ คือ พระประมุขที่กอร์ปด้วยคุณูปการอเนกอนันต์ จึงทรงได้รับการยกย่องประดุจสมมติเทวราช มีประเพณีเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ตามระบอบเทวนิยม อันสืบเนื่องมาจากคติของพราหมณ์ปุโรหิตาจารย์พระมหากษัตริย์นั้นเมื่อเสด็จพระราชสมภพ ถือเป็นทิพยเทพาวตาร ครั้นวาระสุดท้ายแห่งพระชนมชีพคำว่าสวรรคต หมายถึง เสด็จไปสู่เทวสถาน ณ เขาพระสุเมรุอันเป็นที่สถิตแห่งเทวราชาตามคติความเชื่อในไตรภูมิภคพิธีที่จัดเกี่ยวกับการพระบรมศพ หรือพระศพจึงอยู่ในกรอบของราชประเพณี ที่มีมาแต่ดั้งเดิม โดยคำนึงถึงการถวายพระเกียรติยศเนกเช่น เมื่อครั้งดำรงพระชนมชีพ มีการบำเพ็ญพระราชกุศลตามหลักพระพุทธศาสนา เชิญพระบรมศพ หรือพระศพไปถวายพระเพลิง ณ พระเมรุที่สร้างขึ้นใจกลางพระนคร

ราชประเพณีนี้เป็นวัฒนธรรมที่ชาวไทยถือปฏิบัติตลอดมา เมื่อพระมหากษัตริย์ พระบรมราชินี เสด็จสวรรคต หรือ พระบรมวงศ์ ผู้ทรงประกอบคุณงามความดีไว้แก่ชาติ บ้านเมือง ล่วงลับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการบำเพ็ญพระราชกุศล และถวายพระเพลิง ซึ่งแต่ละยุคสมัยย่อมมีการปรับเปลี่ยนการจัดพระราชพิธี และการสร้างพระเมรุสอดคล้องไปกับสภาวะของสังคม

พระบรมศพหรือพระศพจะอัญเชิญไว้ในพระโกศทองประดิษฐานเหนือพระเบญจาทอง ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง กางกั้นด้วยพระเศวตฉัตรตามพระเกียรติยศ จัดพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นประจำวัน ทุกสัปดาห์ (๗ วัน) ปันธสมวาร (๑๕ วัน) ปันญญามวาร (๕๐ วัน) และ สดมวาร (๑๐๐ วัน) เมื่อถึงกาลอันควรซึ่ง หมายความว่า เมื่อสร้างพระเมรุมาศ หรือพระเมรุ ณ ท้องสนามหลวงเสร็จ พร้อมจะถวายพระเพลิงก็อัญเชิญพระบรมศพ หรือพระศพ จากพระบรมมหาราชวังไปยังท้องสนามหลวง เรียกเป็นสามัญว่า “งานออกพระเมรุ”

การอัญเชิญพระศพเข้าสู่พระโกศ การบำเพ็ญพระราชกุศล ตลอดจนการสร้างพระเมรุ ณ ท้องสนามหลวง มีแบบแผนกำหนดไว้เป็นแนวทางให้ปฏิบัติ หรือแม้แต่การเคลื่อนพระศพจากพระบรมมหาราชวังสู่พระเมรุ การตกแต่งพระจิตกาธาน การอัญเชิญพระบรมอัฐิกลับเข้าสู่พระบรมมหาราชวังรวมทั้งนำพระสรีรางคารไปบรรจุไว้ ณ พระอารามหรือสถานที่ใด ๆ

ขั้นตอนของงานแต่ละรายการล้วนต้องใช้เวลาในการตระเตรียมเป็นแรมเดือน เช่น การสร้างพระเมรุมาศ หรือพระเมรุ การดูแลตกแต่งราชรถ ราชยานคานหามสำหรับเชิญพระศพ พระอัฐิเพื่อให้มั่นคง และสวยงาม เครื่องประกอบอื่น ๆ ในการออกพระเมรุ นับตั้งแต่ พระโกศไม้จันทน์ เครื่องพินไม้จันทน์ พระโกศบรรจุพระอัฐิ ผอบบรรจุพระสรีรางคาร ต้องจัดเตรียมไว้พร้อมสรรพก่อนแต่เนิ่นๆ มิได้รวมเครื่องดอกไม้สดประดับพระเมรุ ได้แก่ งานแทงหยวกเป็นลวดลายประดับพระจิตกาธาน ซึ่งจะต้องทำเสร็จในวันที่กำหนดถวายพระเพลิงเพียงไม่กี่ชั่วโมง นอกจากนั้นต้องมีการซ่อมริ้วขบวนยาตราในแต่ละจุด แต่ละพิธี

ประเพณีพระศพสมัยสุโขทัย

หลักฐานที่กล่าวถึงการจัดพระราชพิธีพระศพที่เก่าแก่ที่สุดนั้นปรากฏอยู่ในหนังสือไตรภูมิ กถา หรือไตรภูมิพระร่วง หนังสือวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา เล่มแรกของชาติไทย พระมหาธรรมราชาที่ ๑ พญาลิไท แห่งกรุงสุโขทัย ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อปีระกา พุทธศักราช ๑๘๘๘ พรรณนาการจัดพระศพพระยามหาจักรพรรดิราชว่า

“เมื่อนั้น จึงพระญาจักรพรรดิราชนั้น ฐ กัทธิพรชงคต ทิพรชชะโลมด้วย กระแจะจวงจันทน์ แลจึงเอาผ้าขาวอันเนื้อละเอียดนั้น มาตราสังศพพระญาจักรพรรดิราช นั้นแล้ว จึงเอาสำลีอันดี ด้วยสะพัดได้แลร้อยคาบ มาห่อชั้นหนึ่งแล้วเอาผ้าขาว อันละเอียดมาห่อชั้น ๑ เล่า แล้วเอาสำลี อันละเอียดมาห่อ เล่าดังนั้น นอกผ้าตราสังทั้งหลายเป็น ๑๐๐๐ ชั้น คือว่าห่อผ้า ๕๐๐ ชั้น แลสำลีอันอ่อนนั้นก็ได้ ๕๐๐ ชั้น จึงรดด้วยน้ำหอมอันอบแลได้ ๑๐๐ คาบ แล้ว เอาใส่ในโกศทองอันประดับนิคัถมอ แลรจนาด้วยวรรณ ลวดลายทั้งหลายอันละเอียดนักหนา แล้วจึงยกศพไป สงสการด้วยแก่นจันทน์ กฤษณาทั้งห้า แล้วบูชาด้วยเข้าตอก ดอกไม้ทั้งหลาย ครั้นว่าสงสการเสร็จแล้ว คนทั้งหลายจึง เก็บเอาธาตุพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น ไปประจุแลก่อ พระเจดีย์แทบทางพบแห่งกลางเมืองนั้น แต่ให้คนทั้งหลายไปไหว้นบบูชา.....”

สมัยอยุธยา

ล่วงมาถึงสมัยอยุธยา ยุคต้นไม่ปรากฏหลักฐานการพระศพ กระทั่งถึงยุคกลาง หนังสือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กล่าวเฉพาะลักษณะพระเมรุสำหรับถวายพระเพลิง เท่านั้น มิได้กล่าวถึงการจัดพิธีกรรม การสร้างพระเมรุมาศในสมัยอยุธยา ยิ่งใหญ่โอฬารมาก ปรากฏ

ตามจดหมายเหตุ และ พระราชพงศาวดารว่า พระเมรุมาศสูงถึง ๒ เส้น มีปริมณฑล กว้างขวาง เช่น พระเมรุมาศของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งมีพระเมรุทองประดิษฐานอยู่ในพระเมรุมาศ กล่าวว่า “ขนาดใหญ่ ชื่อ ๗ วา ๒ ศอก โดยสูง ๒ เส้น ๑๑ วา ศอกคืบ มียอด ๕ ยอด ภายในพระเมรุทองนั้นประกอบด้วยเครื่องสรรพโสมณวิจิตรต่างๆ สรรพด้วยพระเมรุทิศ พระเมรุราย แลสามสร้าง”

ถึงยุคปลายกรุงศรีอยุธยา จดหมายเหตุพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ จะกล่าวพรรณนาเฉพาะตอนถวายพระเพลิง แห่งพระบรมอัฐิและพระอังคารงานพระเมรุมาศสมเด็จพระเจ้าฟ้าสุทนต์ กรมหลวงโยธาเทพ พระราชธิดาสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเท่านั้น

สมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัตนโกสินทร์คงรักษาธรรมเนียมตั้งแต่สมัยอยุธยาไว้เช่นเดิม ได้มีการเปลี่ยนแปลงในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการให้ตัดทอนการพระบรมศพของพระองค์ไว้ก่อนเสด็จสวรรคตหลายประการ เป็นต้นว่าให้สร้างพระเมรุมาศมีขนาดเล็กเพียงพอแก่ถวายพระเพลิงได้ มีให้สูงถึง ๒ เส้น ตั้งแต่กาลก่อน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ มีพระราชบัญญัติตัดทอนการปลูกสร้างพระเมรุมาศและการบำเพ็ญพระราชกุศลของพระองค์ลงอีกมาก งานพระเมรุจึงลดขนาดลงนับตั้งแต่นั้นมา

ดังจะได้นำสังเขปเรื่องการสร้างพระเมรุมาศ พระเมรุที่ปรากฏในรัชกาลปัจจุบันมาแล้วเพื่อเป็นเค้ามูลแห่งการศึกษาสืบไป

การสร้างพระเมรุ ณ ท้องสนามหลวง

การสร้างพระเมรุมาศ หรือ พระเมรุสำหรับเตรียมถวายพระเพลิง จะมี ขนาดและรูปแบบงดงามวิจิตร แตกต่างกันตามยุคสมัย เป็นงานสร้างสรรค์ตามแรงบันดาลใจของช่าง โดยยึดคติโบราณที่สืบทอดกันมาเป็นแบบแผน ประกอบด้วย พระเมรุมาศ หรือพระเมรุ ซึ่งเป็นอาคารประธานแวดล้อมด้วยปริมณฑล

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงสันนิษฐานเกี่ยวกับคติการสร้าง “พระเมรุ” ว่าได้ชื่อมาแต่การปลูกสร้างปราสาทอันสูงใหญ่ ท่ามกลางปราสาทน้อยที่สร้างขึ้นตามมุขทิศ มีโขนทวาร (โคปุระ) ซักกระเบื้องเชื่อมถึงกัน ปีกราชวัติเป็นชั้นๆ มีลักษณะดุจเขาพระสุเมรุตั้งอยู่ท่ามกลางเขาสัตตบริภัณฑ์ล้อมรอบ จึงเรียกว่าพระเมรุ ภายหลังเมื่อทำย่อลง แม้ไม่มีอะไรล้อมเหลือแต่ยอดแหลมๆ ก็ยังคงเรียกเมรุ ด้วยคนไทยมีความเชื่อและยึดถือ เรื่องไตรภูมิตามคติทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงภาพจักรวาล มีเขาพระสุเมรุเป็น

ศูนย์กลางของภูมิทั้งสามรายล้อมด้วยสรรพสิ่งนานา อันเป็นนิมิตหมายของท้าวจตุโลกบาลและเขา สัตตบริภคณ์ ดังนั้น จึงนำคติความเชื่อจากไตรภูมิมาเป็นแนวทางในการจัดพิธีถวายพระเพลิง เพื่อให้ถึงภพแห่งความดีงามอันมีแดนอยู่ที่เขาพระสุเมรุ สิ่งก่อสร้างในพระราชพิธีถวายพระเพลิง จะจำลองให้ละม้ายกับดินแดนเขาพระสุเมรุด้วย ดังเช่น โบราณจะมีรูปสัตว์ป่าหิมพานต์ ลักษณะ หลากหลายนานาพันธุ์ บนหลังตั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ถวายพระสงฆ์เข้าขบวนแห่ อัญเชิญพระศพมาสู่พระเมรุและพระเมรุมาศด้วย

อาคารประกอบพระเมรุมาศและพระเมรุ

ภายในพระเมรุมาศ พระเมรุ ตั้งพระจิตกาธาน สำหรับประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ หรือพระศพมีอาคารประกอบอื่นๆ ในปริมณฑลเรียกชื่อต่างๆ กัน ดังนี้

สร้าง สำสร้าง หรือสามสร้าง

สร้าง สำสร้าง หรือสามสร้าง เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสหลังคายอด สร้างขึ้นที่มุมทั้งสี่ของพระเมรุ เป็นที่สำหรับพระพิธีกรรมสวดพระอภิธรรมตั้งแต่พระโกศพระบรมศพประดิษฐาน บนพระจิตกาธาน จนกว่าจะถวายพระเพลิงเสร็จ พระพิธีกรรม ๔ สำรับ นิ่งอยู่ประจำแต่ละสร้าง จะผลัดเวียนกัน สวดที่ละสร้าง

ทับเกษตร

ทับเกษตร คืออาคารที่ปลูกยื่นออกจากสร้างเป็นระเบียบออกมาทั้ง ๒ ด้าน มักสร้างเป็นอาคารโถงทรงไทย ประดับตกแต่งลวดลายไทยแบบอิสระ มี ๘ หลัง เป็นที่สำหรับข้าราชการที่มาในพระราชพิธีพักและฟังสวดพระอภิธรรม

พระที่นั่งทรงธรรม

พระที่นั่งทรงธรรมเป็นสถานที่สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับทรงธรรม และประกอบพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลในการออกพระเมรุพระบรมศพ รวมทั้งที่สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน สมาชิกวุฒิสภา ตลอดจนคณะทูตานุทูต เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

หอเปลื้องเครื่อง

หอเปลื้องเครื่องเป็นสถานที่สำหรับเก็บพระโกศหลังจากได้เชิญพระบรมศพขึ้นประดิษฐานบนพระจิตกาธานแล้ว และเป็นที่ยกสัมภาระที่ใช้ในการพระราชพิธี เช่น ฟืนดอกไม้จันทร์ ชันน้ำ ซึ่งจะต้องตั้งน้ำสำหรับเลี้ยงเพลิงเมื่อเวลาถวายพระเพลิง

ศาลาลูกขุน

เป็นอาคารโถง ทรงโรง สร้างตรงปลายปีกพระที่นั่งทรงธรรม ทั้งด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ เป็นที่เฝ้าของข้าราชการอีกแห่งหนึ่ง

ทิม

มีจำนวน ๖ หลัง สร้างติดรั้วราชวัติทั้ง ๔ ทิศ ด้านเหนือ ด้านใต้ด้านละ ๑ หลัง ด้านตะวันตกและตะวันออกละ ๒ หลัง ด้านหน้าเปิดโล่ง หลังคาแบนแบบปะรำ ปักฉัตรบายศรีหลังละ ๖ ต้น เป็นที่สำหรับเจ้าพนักงาน พระสงฆ์ แพทย์หลวง พักและตั้งเครื่องประโคม

พลับพลา

มีลักษณะเป็นอาคารโถงสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรอรับส่งพระบรมศพขึ้นราชรถ เครื่องประกอบตกแต่งบริเวณมณฑลพระเมรุมาศ พระเมรุ

ราชวัติ เป็นแนวรั้วกันเป็นเขตปริมณฑลของพระเมรุมาศและพระเมรุทั้ง ๔ ด้าน ตกแต่งด้วยฉัตรและธง บางที่เรียกรวมกันว่า ราชวัติฉัตรธง

ฉัตร เป็นเครื่องสูงประกอบพระอิสริยยศ ประดิษฐานอยู่เหนือยอดพระเมรุมาศ พระเมรุแล้วแต่จะเป็นฉัตรก็ขึ้นตามพระอิสริยยศ นอกจากนี้อาจมีฉัตรเครื่องสูง ฉัตรราชวัติหรือฉัตรระบายสี ดังเช่นในงานพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ประกอบด้วย สัปตปฎลเศวตฉัตร หรือ ฉัตรขาว ๗ ชั้น ประดับเหนือยอดพระเมรุ ฉัตรเครื่องสูง ๕ ชั้น ซึ่งเป็นฉัตรทองแผ่ลวด ประดับโดยรอบตามเชิงบันไดทางขึ้นสู่พระเมรุ และฉัตรระบายสีซึ่งเป็นฉัตรโลหะฉลุลายโปร่ง ๗ ชั้น ประดับส่วนบนหลังคาของอาคารทิมพัก เป็นต้น

ฉากบังเพลิง เป็นเครื่องกั้นในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระศพ บนพระเมรุมาศ เพื่อมิให้เห็นการถวายพระเพลิง และสำหรับบังลม มีลักษณะเป็นฉากพับได้ติดไว้กับเสาพระเมรุมาศทั้ง ๔ ด้าน ตามโบราณราชประเพณีฉากบังเพลิงใช้สำหรับพระศพชั้นโกศเท่านั้น ภาพที่เขียนบนฉากบังเพลิงล้วนด้วยรูปเทพยดาทั้งสิ้น

เทวดา การสร้างพระเมรุมาศ พระเมรุ จะสร้างรูปเทวดา ประดับทั่วไป ทั้งที่เป็นรูปปั้นและรูปเขียน ตามคติความเชื่อในเรื่องไตรภูมิภพประกอบเขาพระสุเมรุอันเป็นดินแดนสวรรค์ที่สถิตของเทวราช และทวยเทพ เมื่อพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นสมมติเทวราช เสด็จสวรรคตได้จัดสร้างพระเมรุมาศสำหรับถวายพระเพลิง จึงเปรียบเสมือนถวายพระเพลิงบนเขาพระสุเมรุ ดังที่กล่าวมาแล้วจึงนำรูปเทวดามาประดับรายล้อม

สัตว์หิมพานต์ การจัดสร้างป่าหิมพานต์ ประกอบพระเมรุ มุ่งหมายให้เขาพระสุเมรุมีเขาสัตตบริภัณฑ์รายล้อม จึงนำสัตว์หิมพานต์มาประกอบ ดาษดื่นด้วยสังสาราสัตว์นานาพันธุ์ มีการผูกหุ่นรูปสัตว์ เข้าขบวนแห่พระบรมศพ และพระศพไปสู่พระเมรุ และทำโรงรูปสัตว์รายรอบพระเมรุมาศและพระเมรุ เป็นต้น

ระยะเวลาการจัดงานถวายพระเพลิงแต่โบราณ

การถวายพระเพลิงพระศพแต่โบราณ มีรายละเอียดมาก กำหนดเป็นงานใหญ่ในช่วงฤดูกาลที่ไม่มีฝนในเดือนเมษายน ใช้เวลาประมาณ ๑๔ วัน ๑๔ คืน เป็นเกณฑ์ มักจะเริ่มงาน

ตั้งแต่ขึ้น ๕ คำ หรือ ๖ คำ ไปจนถึงแรม ๔ คำ เหตุที่กำหนดวันไว้เช่นนี้ ก็เพราะในสมัยโบราณ จำเป็นต้องอาศัยแสงเดือนให้สว่างด้วย สรุปรวันประกอบพิธีโดยสังเขป ดังนี้

วันแรก อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุออกสู่พระเมรุ พระราชาคณะสวดพระพุทธมนต์

วันที่สอง เวลาค่ำจุดดอกไม้ไฟเป็นพุทธบูชาสมโภชแล้วแห่อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ กลับ เรียกว่า สมโภชพระบรมสารีริกธาตุ

วันที่สาม อัญเชิญพระบรมอัฐิออกสู่พระเมรุ สมโภชหนึ่งวันกับหนึ่งคืน

วันที่สี่ อัญเชิญพระบรมอัฐิกลับพระบรมมหาราชวัง

วันที่ห้า – วันที่สิบเอ็ด เชิญพระบรมศพออกจากพระมหาปราสาทไปสมโภช ณ พระเมรุ มาศ ๗ วัน ๗ คืน

วันที่สิบสอง – วันที่สิบสี่ ถวายพระเพลิงเสร็จแล้วสมโภชพระบรมอัฐิ อีก ๓ วัน ๓ คืน รวมเป็นงานทั้งสิ้น ๑๔ วัน ๑๔ คืน

เมื่อได้ตัดทอนพิธีกรรมลง เช่น งดการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ และพระบรมอัฐิ ออกสมโภชก่อนงานพระราชพิธีอัญเชิญพระบรมศพ พระศพ ทำให้ตัดทอนพิธีอื่นๆ ตามมา ได้แก่ การจุดดอกไม้ไฟสมโภช หรือลดการสมโภชพระศพเมื่อประดิษฐานบนพระเมรุแล้ว เป็นต้น

การเคลื่อนพระศพสู่พระเมรุท้องสนามหลวง

การเคลื่อนพระโกศพระบรมศพจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ไข่เกยเข้าสู่ขบวนพระอิสริยยศเพื่อมายังพระเมรุมาศ พระเมรุ ณ ท้องสนามหลวง และเชิญพระโกศพระบรมศพ พระศพ ขึ้นสู่พระเมรุมาศ พระเมรุ คือ เกรินบันไดนาค

เกย ลักษณะเป็นยกพื้นสี่เหลี่ยมย่อไม้ ๘ ตั้งอยู่ด้านหน้าประตูกำแพงด้านทิศตะวันตกของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง มีบันไดขึ้นลงสามข้าง ด้านตะวันออกเป็นที่อัญเชิญพระโกศพระศพจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้นเกย ด้านทิศตะวันตกเป็นที่เทียบพระยานมาศสามลำคานเพื่ออัญเชิญ พระโกศพระบรมศพขึ้นประดิษฐาน ด้านเหนือ และด้านใต้สำหรับเจ้าพนักงาน

เกรินบันไดนาค เป็นเครื่องเลื่อนพระบรมโกศ พระโกศขึ้นหรือลงจากราชรถ และพระเมรุมาศ พระเมรุ ที่มุขด้านเหนือของพระเมรุมาศ พระเมรุ ทำเป็นเกรินบันไดนาคติดอยู่ เป็นรางเลื่อน ๒ ข้าง ทำยเกรินทำพื้นลดระดับสำหรับเจ้าพนักงานภูษามาลานั่งประคองพระโกศคล้ายกับเรือสำเภา

การอัญเชิญพระบรมศพ พระศพ จากที่ประดิษฐานออกสู่พระเมรุมาศ ตามโบราณราชประเพณีถือว่ามีความสำคัญเป็นพิเศษ เป็นการถวายพระเกียรติแก่พระบรมศพ หรือพระศพ จึงอัญเชิญโดยขบวนพระอิสริยยศทำนองขบวนพยุหยาตรา ๔ สาย มีราชรถอัญเชิญตามด้วยรั้วขบวน

หลักฐานในพระราชพงศาวดารกล่าวว่ ในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา สมัยอยุธยาทรงใช้พระมหาพิชัยราชรถเชิญพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ราชรถนี้ใช้กำลังคนลาก เป็นเครื่องประดับเกียรติยศของพระมหากษัตริย์เฉพาะงานพระบรมศพเท่านั้น มิใช่ราชพาหนะสำหรับเดินทาง เมื่อครั้งถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เรียกราชรถเชิญพระบรมศพว่า “มหากฤษฎาธาร” ไม่เรียกว่า “มหาชัยพิชัยราชรถ” ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เรียกทั้งสองรวมกันว่า “พระมหาพิชัยราชรถกฤษฎาธาร” ขบวนแห่เชิญพระบรมศพสู่พระเมรุมาศโดยพระมหาพิชัยราชรถในขบวนสมัยอยุธยานั้นมีความสง่างามยิ่งนัก ประกอบด้วย ราชยาน ๕ คัน คือ ราชยานโปรยข้าวตอกดอกไม้ ราชยานโยง ราชยานพระอาน พระอภิธรรมนำพระมหาชัยราชรถทรงพระบรมศพ

คำว่าพระราชอิสริยยศ หมายถึง เครื่องประกอบพระเกียรติยศตามพระราชอิสริยยศักดิ์เฉพาะเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระบรมศพได้มีระเบียบกำหนดไว้เป็นแบบแผนตามโบราณราชประเพณี เช่น เมื่อพระบรมศพประดิษฐานเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล ณ พระมหาปราสาท เครื่องประกอบเกียรติยศ คือ พระโกศทองคำประดับด้วยลวดลายมณีนพรัตน์ ประดิษฐานเหนือแท่นพระเบญจาทอง ๓ ชั้น พร้อมด้วยเครื่องสักการะอันเป็นบริวารของพระโกศ หรือ ราชยานราชรถ เมื่อจะอัญเชิญพระบรมศพจากพระมหาปราสาทไปสู่พระเมรุมาศ หรืออัญเชิญพระบรมอัฐิจากพระเมรุมาศมาสู่พระบรมมหาราชวัง พระบรมราชสรีรางคารไปบรรจุหรือลอยพระอังคาร ตามโบราณกาลจะอัญเชิญไปด้วยขบวนพระราชอิสริยยศ ซึ่งเรียกว่า “ริ้วขบวน” ทั้งสิ้น ซึ่งในแต่ละริ้วขบวนมีคนหาม คนจุดชักจำนวนมาก เครื่องประกอบพระอิสริยยศ ได้แก่ เครื่องสูง พระกลด บังสุรย์ พัดโบก บังแทรก พุ่มเงิน พุ่มทอง จามร พระอภิรัมชুমสาย แวดล้อมตามพระราชฐานันดรศักดิ์แห่งพระบรมศพ หรือพระศพ นั้นๆ พริ้งพร้อมด้วยเครื่องประโคม เช่น สังข์ แตร ปี่ กลองชนะ พร้อมสรรพด้วยโขนพลโยธาแห่หน้าตามแซงเสด็จทั้งคู่แห่ คู่เคียง เป็นจำนวนมาก ซึ่งจะเข้าขบวนและเคลื่อนขบวนไปอย่างมีระเบียบและสง่างาม

การจัดริ้วขบวนพระราชอิสริยยศ

ขบวนพระราชอิสริยยศ ประกอบด้วยริ้วต่างๆ ดังต่อไปนี้

ริ้วขบวนที่ ๑ ขบวนพระราชอิสริยยศอัญเชิญพระโกศพระบรมศพจากพระมหาปราสาทไปยังพระมหาพิชัยราชรถ โดยพระยานมาศสามลำคาน

ริ้วขบวนที่ ๒ ขบวนพระราชอิสริยยศอย่างริ้วที่ ๑ ประกอบขบวนทหารนำและตามอัญเชิญพระโกศพระบรมศพประดิษฐานบนพระมหาพิชัยราชรถ ในขบวนจะมีราชรถโยง ราชรถโปรยข้าวตอกดอกไม้ ราชรถพระนैयाตราขบวนจากวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามไปยังพระเมรุมาศท้องสนามหลวง

ริ้วขบวนที่ ๓ ขบวนพระราชอิสริยยศอย่างริ้วขบวนที่ ๑ เวียนพระเมรุ พระบรมศพทรงพระยานมาศ หรือราชรถปืนใหญ่

ริ้วขบวนที่ ๔ อัญเชิญพระบรมอัฐิสู่พระบรมมหาราชวัง โดยพระที่นั่งราชนทรยาน มีพระวอสีวิกากาญจน์เชิญพระราชสรีรางคาร สำหรับขัตติยราชনারี ถ้าเป็นพระบรมราชสรีรางคาร อัญเชิญด้วยพระราชนาง

ริ้วขบวนที่ ๕ อัญเชิญพระบรมอัฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง พระราชพาหนะเหมือนขบวนที่ ๔

ริ้วขบวนที่ ๖ เชิญพระราชสรีรางคารไปบรรจุ ณ พระอารามโดยขบวนรถม้าหรือพระราชนาคานหาม (ปัจจุบันเชิญโดยรถยนต์มีทหารม้าแห่หน้าและตาม)

การเชิญพระบรมอัฐิ พระบรมราชสรีรางคาร เข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

หลังจากที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว มีการเก็บพระบรมอัฐิประมวลลงในพระโกศทองคำลงยา ซึ่งสร้างขึ้นอย่างวิจิตรงดงามประดับประดาด้วยลวดลายพุ่มเฟื่อง และอัญมณี เชิญไปประดิษฐานไว้ในที่อันสมควรแก่การสักการะต่อไป

ขนบธรรมเนียมสมัยอยุธยาเชิญไปบรรจุไว้ ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ สมัยรัตนโกสินทร์เชิญไปประดิษฐาน ณ พระราชมณเฑียร ในพระบรมมหาราชวัง

การจัดงานพระบรมศพ ในสมัยโบราณ เมื่อถึงเวลาถวายพระเพลิงนั้น จะมีการแสดงมหรสพสมโภชประกอบเท่าที่ปรากฏในงานพระเมรุครั้งรัชกาลที่ ๑ ได้กล่าวถึงการละเล่นสมโภชคือ มอญรำ ละคร โขน หุ่น หนัง จิว เทพทอง โมงครุ่ม ใต้ไม้ แพนรำ ใต้ลวด กายกรรม เพื่อให้ประชาชนได้ชมด้วยถือว่าเป็นงานออกทุกข์ในเวลาเดียวกัน

การสวดพระอภิธรรมในพิธีหลวง

พระอภิธรรมปิฎก เป็นบทสวดเฉพาะในงานบำเพ็ญกุศลเนื่องในการศพ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย เนื้อหาของพระอภิธรรมเป็นคำสอนที่ให้ผู้มีชีวิตอยู่ได้นำไปประพฤติปฏิบัติให้หลุดพ้นจากทุกข์

บทสวดพระอภิธรรม ครั้งพุทธกาล สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเทศน์โปรดพระพุทธมารดา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้ยกพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เพื่อบูชาและตอบแทนพระคุณพระพุทธมารดา จึงเป็นที่มาของการสวดพระอภิธรรมในงานพระศพ ซึ่งบทสวดมีเนื้อหาที่เป็นอภิธรรมปรมาตต์คือธรรมชั้นสูง ว่าด้วยเรื่องจิต (ใจ)...เจตสิก หมายถึง อารมณ์ที่เกิดขึ้นกับใจ...รูป หมายถึงรูปร่างของคน สัตว์ สิ่งของที่แตกสลายได้ และนิพพาน คือการดับ หมายถึงดับสังขารเข้าถึงสุดยอดปรมาตต์

การสวดพระอภิธรรมมี ๒ แบบ คือ

สวดตามปกติธรรมดา เป็นการสวดของชาวบ้าน ชาววัดทั่วไป

สวดพระพิธีธรรม กล่าวคือ พระภิกษุที่ได้รับตำแหน่งเป็นพระพิธีธรรมเป็นผู้สวด การเป็นพระพิธีธรรมต้องได้รับแต่งตั้งจากพระเจ้าแผ่นดิน เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงนิมนต์พระจากวัดต่างๆ มาสวดแข่งขันกัน วัดใดสวดได้ไพเราะจะทรงตั้งให้เป็นพระพิธีธรรมถวายนิยัตยภัตเป็นประจำปี จึงมีเฉพาะบางวัด

ปัจจุบัน มีพระพิธีธรรม สวดพระอภิธรรมในงานพระราชพิธี จำนวน ๙ วัด ได้แก่ วัดราชสิทธาราม วัดระฆังโฆสิตาราม วัดอนงคาราม วัดประยุรวงศาวาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดสระเกศ และวัดจักรวรรดิราชาวาส ส่วนบทที่ใช้สวดในพิธีของหลวงมีสองแบบ คือ

๑. ใช้พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ได้แก่

พระสังคณี	ว่าด้วยเรื่องธรรมที่เป็นกุศลกับอกุศล
พระวิภังค์	ว่าด้วยเรื่องขั้นห้า
พระธาตุกถา	ว่าด้วยเรื่องการสงเคราะห์ธรรม
พระปุคคะละปัญญาญติ	ว่าด้วยที่ตั้งของบุคคล
พระกถาวัตถุ	ว่าด้วยธรรมจริงแท้
พระยะมะกะ	ว่าด้วยธรรมที่เป็นคู่
พระมหาปัญญาฐาน	ว่าด้วยที่ตั้งใหญ่

พระคัมภีร์ทั้ง ๗ บทนี้ ใช้สวดในงานบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตั้งแต่เวลา ๗.๐๐ – ๒๔.๐๐ น.

๒. ใช้เฉพาะบทัมมสังคณีในส่วนของอภิธรรม มาติกา ๕ บท เรียกว่าสวดโคจณก คือ นีรณาสัญญโยชนา โอฆา โยคา และเวทนา

การประโคมย่ำยามในงานพระราชพิธีธรรม สวดพระอภิธรรม

การประโคมย่ำยาม เป็นโบราณราชประเพณี ในพระบรมมหาราชวัง เพื่อเป็นสัญญาณให้ข้าราชการรู้กำหนดเวลาในการปฏิบัติหน้าที่ และการประโคมย่ำยามเวลาที่มีพระบรมศพ หรือพระศพ พระราชวงศ์ ตลอดจนขุนนางผู้ใหญ่

เมื่อรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างหอนาฬิกาเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหน้าพระคลังแสง ชั้นล่างแขวนระฆังหล่อเป็นโลหะสีแดง มีพนักงานตีระฆังบอกเวลา

พนักงานประโคมนุ่งกางเกงมัสสุ์ เสื้อเข้มขาบ สวมหมวกทรงประพาสโหมดเทศยอดจุก เป่าแตรงอน ๒ นาย แตรฝรั่ง ๒ นาย ย่ำมโหระทึก ๑ นาย ประโคมย่ำยาม

รัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เรือหอนาฬิกา และพระคลังแสง เพื่อใช้พื้นที่สร้างพระที่นั่งบรมพิมาน รัชสมัยได้ย้ายมาแขวนอยู่ที่ซุ้มป้อมยามประตูเหล็กเพชร ประตูทางเข้าพระที่นั่งบรมพิมาน กำหนดให้ทหารรักษาวังเป็นผู้ตีระฆัง และพนักงานเครื่องสูงทำหน้าที่ประโคมย่ำยามตามราชประเพณี

ครั้นรัชกาลที่ ๖ พุทธศักราช ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร ประทับรักษาพระองค์ ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เสนาบดีวังได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ระงับการตีระฆัง และการประโคมย่ำยาม เพื่อมิให้เสียงดังอันจะรบกวนเบื้องพระยุคลบาท จึงเว้นการปฏิบัติ แต่ในนั้นมีแต่ราชประเพณีประโคมย่ำยามพระบรมศพ และศพข้าราชการผู้ใหญ่

การประโคมย่ำยามพระบรมศพพระมหากษัตริย์ เครื่องประโคมย่ำยามประกอบด้วย มโหระทึก ๒ ปี่ ๒ สังข์ ๑ แตรรอง ๘ แตรฝรั่ง ๘ เปิง ๑ และกลองชนะ ๒๐ ถ้าเป็นพระศพไม่มีมโหระทึก กำหนดย่ำยามเวลา ๐๖.๐๐ น. ๑๒.๐๐ น. ๑๘.๐๐ น. ๒๑.๐๐ น. และ ๒๔.๐๐ น. ทุกวันจนครบกำหนดไว้ทุกข์ ๑๐๐ วัน ๒ เดือน ๑ เดือน ๑๕ วัน ๗ วัน ตามพระเกียรติยศพระบรมศพ หรือพระศพ การบรรเลงดนตรีไทยในงานพระราชพิธีเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศของพระมหากษัตริย์และพระบรมราชวงศ์ ประการหนึ่งควบคู่ไปกับการประโคมของงานเครื่องสูงตามโบราณราชประเพณี

การประโคมย่ำยามในงานพระราชพิธีพระบรมศพหรือพระศพ มีจุดประสงค์เพื่อเป็นสัญญาณให้ทราบกำหนดเวลาปฏิบัติหน้าที่ แต่เดิมดนตรีที่ใช้ประโคมย่ำยามมีเฉพาะวงแตรสังข์ และวงปี่ไฉนกลองชนะ อยู่ในงานเครื่องสูงของสำนักพระราชวัง ประโคมย่ำยามทุก ๓ ชั่วโมง เริ่มเมื่อ ๐๖.๐๐ น. – ๒๔.๐๐ น. รวม ๗ ครั้ง ก่อนเสียงประโคมย่ำยามจะดังขึ้น เริ่มด้วยแตรสังข์ กับปี่ไฉน กลองชนะ

การบรรเลงปี่พาทย์นางหงส์

วงปี่พาทย์นางหงส์ แต่เดิมเป็นวงที่บรรเลงในงานศพสามัญชน ต่อมานำมาบรรเลงในงานสวดพระอภิธรรมศพเจ้านายและตอนถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระศพ การนำปี่พาทย์นางหงส์มาบรรเลงในพิธีหลวง มีขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชประสงค์ให้นำวงปี่พาทย์นางหงส์ ของกรมศิลปากรเข้ามาร่วมประโคมในงานบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๘ ประกอบด้วย ปี่ชวา ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ข้องวงใหญ่ ข้องวงเล็ก กลองทัด และฉิ่ง โดยบรรเลงสลับต่อจากการประโคมย่ำยามของงานเครื่องสูง ของสำนักพระราชวัง ความเป็นมาของปี่พาทย์

นางหงส์ ประโคมร่วมกับการย้ายมถวายในงานพระราชพิธีพระบรมศพ และพระศพเจ้านายชั้นสูง จึงปรากฏในรัชกาลปัจจุบันนี้

ประเพณีการไว้ทุกข์

แต่เดิมเมื่อพระเจ้าแผ่นดินสวรรคต ราษฎรทั้งชายหญิงจะต้องไว้ทุกข์ด้วยการโกนผมเกลี้ยงศีรษะ และนุ่งขาวตัวยกันหมดทุกคน จนกว่าจะถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว หากผู้ใดฝ่าฝืนต้องได้รับโทษหนัก การโกนผมไว้ทุกข์นี้ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทนุ่งผ้าดำไว้ทุกข์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลโสภณภควดี จากนั้นถือเป็นธรรมเนียมสืบมาและถือกันต่อมาว่าถ้าผู้น้อยลงลับไปผู้มีอายุแก่กว่าก็ให้ไว้ทุกข์เป็นการสังเขป โดยใช้ผ้าดำกว้างประมาณ ๖ – ๗ นิ้ว พันแขนซ้าย มีกำหนดวันไว้ทุกข์มากน้อยตามสมควร ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการให้ยกเลิกการโกนผมไว้ทุกข์ตามโบราณราชประเพณี ด้วยทรงเห็นว่าเป็นการเดือดร้อนของราษฎร

เรื่องการแต่งกายไว้ทุกข์ แต่เดิมแต่งกายด้วยสีขาวและงดเว้นเครื่องประดับในระยะไว้ทุกข์ จนกระทั่งรัชกาลที่ ๔ โปรดให้นุ่งดำในงานพระศพ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลโสภณภควดี และต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดให้มีสีกุหลาบ สีนกพิราบ และสีน้ำเงิน เป็นสีที่ใช้ในการไว้ทุกข์ ดังที่พระยาอนุমানราชชนอธิบายไว้ในหนังสือเรื่อง ประเพณีเนื่องในการ

“การไว้ไปงานศพ คือ นุ่งขาวนุ่งดำเข้าใจว่าเรา จำเขามา นุ่งขาวพูดกันว่าเอาอย่างจีน แต่ถามพวกจีนเขาก็ว่า ไม่ได้นุ่งขาว ตกกลางจะมาแต่ไหนไม่ทราบ แต่นุ่งดำนั้นจำฝรั่ง มาแน่ และเป็นแน่ที่เกิดในรัชกาลที่ ๕ ด้วยที่นุ่งสีกุหลาบ สีนกพิราบ และสีน้ำเงิน อะไรเหล่านี้ เชื่อว่าเป็นของเราคิดขึ้นเอง เพื่อจะเดินให้เป็นสายกลาง เพียงแต่แต่งขาวแต่งดำก็ลำบากอยู่แล้ว ไฉนจะไปรับเอาอย่างอื่นมาอีกให้ลำบากยิ่งขึ้นอีกเล่า”

หม่อมเจ้าหญิงจิตรถนอม ดิศกุล และหม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ก็ได้ทรงอธิบายถึงสีไว้ทุกข์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้เหมือนกันว่า การไว้ทุกข์ในสมัยก่อนนั้น มีระดับชั้นที่แตกต่างกัน คือ

๑. สีดำ จะเป็นสีไว้ทุกข์สำหรับผู้ใหญ่ หรือผู้ที่มีอายุแก่กว่าผู้ตาย

๒. สีขาว จะเป็นสีไว้ทุกข์สำหรับผู้เยาว์ หรืออายุอ่อนกว่าผู้ตาย แต่ก็มีบางกรณีที่เป็นข้อยกเว้น ดังเมื่อครั้งที่พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ กรมขุนศรีสุนทรเทพ ในพุทธศักราช ๒๓๕๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงภูษาลายพื้นขาวทุกวัน ด้วยมีดำรัสกับผู้ใกล้ชิดว่า

“ลูกคนนี้รักมาก ต้องนุ่งขาวให้” และยังเกิดในกรณีนี้เช่นกันอีกสองครั้ง คือ ในงานพระเมรุ พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอภัยสรสุดาเทพ พุทธศักราช ๒๓๘๘ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ก็ทรงพระภูษาขาวเช่นกัน เพราะพระราชธิดาองค์นี้ได้ทรงดูแลพระราชวังฝ่ายในทั้งหมด

สมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระภูษาขาวเช่นกัน ในงานพระเมรุพระเจ้าลูกเธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี หรือที่พระองค์ทรงตรัสเรียกพระธิดาองค์นี้ว่าแม่หนู เพราะทรงถือเป็นพระธิดา คู่ทุกข์คู่ยาก เนื่องจากพระธิดาองค์นี้ประสูติก่อนที่พระองค์จะเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ

อย่างไรก็ตาม ก็มีธรรมเนียมราชประเพณี บังคับไว้อีกด้วยว่า ในงานพระบรมศพที่พระมหาปราสาทนั้น เวลาไปเฝ้าพระบรมศพ ทุกคนต้องนุ่งขาว จะนุ่งดำได้แต่ในเวลาอยู่บ้านหรือไปไหนตามปกติ เพราะสีขาวถือเป็นสีที่แสดงความรักและอ่อนน้อมเท่านั้น

๓. สีม่วงแก่หรือสีน้ำเงินแก่ เป็นสีไว้ทุกข์สำหรับผู้ที่มิได้เป็นญาติเกี่ยวดองกับผู้ตายแต่ประการใด ซึ่งชาววังในสมัยรัชกาลที่ ๕ มักจะแต่งสีไว้ทุกข์นี้ด้วยผ้าทรงสีม่วง ทรงสะพักแพรสีนวล หรือผ้าทรงสีเขียว ทรงแพรสีม่วงอ่อน ม่วงแก่ตามที่ชอบ

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ทรงพระนิพนธ์บทความเรื่องสีไว้ทุกข์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตอนหนึ่งว่า

“ส่วนในเวลางานเมรุนั้น เราเด็ก ๆ ไม่ค่อยจะได้แต่งสีดำเลย เพราะไม่มีผู้ตายที่อายุอ่อนกว่า จึงต้องแต่งขาวอยู่ตลอดเวลา เมื่อใดมีพวกเด็กเล็กตาย เราได้แต่งดำก็รู้สึกภาคภูมิใจเสียจริง ๆ ส่วนสีน้ำเงินแก่นั้นเคยได้แต่งครั้งเดียว คือเมื่องานพระราชทานเพลิงศพพระยาอิศรพันธ์โสภณ (หนู อิศรางกูร)....สมเด็จพระอภัยและพระเจ้าลูกเธอก็ทรงมีพระชันษาคราวเดียวกัน ทรงเป็นลูกศิษย์ของเจ้าคุณอิศรพันธ์โสภณ ทรงเรียกว่า คุณหนู ถึงวันเฝ้า ท่านก็ทรงขาวกันทุกพระองค์ และตรัสสั่งให้ข้าพเจ้านุ่งสีน้ำเงินแก่ตามเสด็จเพราะไม่ได้เป็นลูกศิษย์ พวกเรารู้สึกโก้แทบตายเพราะไม่เคยนุ่งเลยสักครั้ง”

การไว้ทุกข์ในงานศพหรืองานเผาศพเจ้าภาพที่มีฐานะ จะแจกผ้าขาวและผ้าดำให้แก่ญาติมิตรแต่งกายในงานศพ ผู้มีอายุสูงกว่าผู้ตายแต่งดำ ทัวไปนุ่งดำใส่ขาว ผู้เยาว์กว่าผู้ตายนุ่งขาว เสื้อขาว การนุ่งนั้นทั้งชายและหญิงจะนุ่งผ้าโจงกระเบนก็ได้ หรือหญิงนุ่งผ้าถุง ชายนุ่งกางเกงจีนขาว หรือดำแล้วแต่อายุ ประเพณีนี้ยกเลิกไปเมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕

ส่วนประเพณีการไว้ทุกข์ในปัจจุบันเป็นการแต่งกายตามระเบียบที่กำหนดในประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการไว้ทุกข์ในงานศพ พุทธศักราช ๒๔๘๕ ดังนี้

(๑) ชาย

ก. แต่งเครื่องแบบ ให้ใช้ผ้าสักหลาดหรือผ้าโปร่งดำขนาดกว้างระหว่าง ๑-๑๐ เซนติเมตร พันแขนซ้ายเบื้องบน

ข. แต่งกายสุภาพตามรัฐนิยม ให้ใช้เสื้อขาว กางเกงขายาวขาว (ถ้าเป็นคอแบะ ให้ใช้ เสื้อเชิ้ตขาว ผ้าผูกคอดำ เงื่อนกะลาสี) รองเท้าหนังดำ ถุงเท้าดำ และใช้ผ้าสักหลาด หรือผ้า โปร่งดำขนาดกว้าง ๑-๑๐ เซนติเมตร พันแขนซ้ายเบื้องบน

(๒) หญิง

แต่งกายสุภาพตามรัฐนิยม ให้ใช้เครื่องดำล้วน

การกำหนดไว้ทุกขัณฑ์นิยมนไว้ ๑๕ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน ส่วนมากไม่เกิน ๑ ปี เมื่อเผาศพแล้ว ม้าออกทุกขัณฑ์ทันที เพื่อแสดงว่าได้พ้นจากทุกขัณฑ์โสภแล้ว

*****

ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร สำนักพระราชวัง

ข้อมูลจาก จุลสารการจัดองค์ความรู้ สำนักพระราชวัง
ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๕ มีนาคม – เมษายน ๒๕๕๑